

УДК 336.72

Примостка О. О.
*доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Prymostka O. O.
*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Kyiv National Economic University of Vadym Hetman*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ СОЦІАЛЬНОГО БАНКІНГУ

RISK IDENTIFICATION AND OPTIMIZATION SOCIAL BANKING

Анотація. У роботі досліджено теоретичні питання ризиків банківської діяльності. Наведено класифікацію економічних ризиків банківської діяльності, визначено зовнішні (ендогенні) і внутрішні (екзогенні) ризики. Проаналізовано ризики, притаманні соціальним банкам, окреслено їх особливості.

Ключові слова: соціальний банкінг, класифікація економічних ризиків, класична та неокласична теорії ризику, зовнішні (ендогенні) і внутрішні (екзогенні) ризики.

Вступ та постановка проблеми. Фінансова та економічна криза 2007–2010 рр. охопила весь світ, у результаті чого соціальні банківські установи та соціальне фінансування набули популярності серед клієнтів банків Європи, які показали зростання більш ніж на 20% на рік і подвоєння активів за період кризи. Ефективність соціальних

банків пояснюється усвідомлення клієнтами банків, що соціальна банківська система є менш спекулятивною і більш відповідальною. У період після кризи багато хто бачить соціальні банки менш егоїстичними і більш суспільно прогресивними порівняно з традиційними банками. Але соціальне банківництво поряд із низкою пере-

ваг своєї діяльності наражається на специфічні ризики, які потребують окремого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей банківських ризиків присвячено значну кількість робіт вітчизняних та зарубіжних учених. Найбільш вагомий внесок простежується в роботах Дж. Міля [1], А. Маршалла [2], С. Бріггема [3], Р. Вінса [4], І.А. Бланка [5], О.И. Лаврушина [6; 7], Л.Г. Батракової [8], Т.У. Коха [9], Я.М. Міркіна [10], Ф.Х. Найт [11]. Серед вітчизняних науковців питаннями ризиків у банківській діяльності займалися Л.А. Бондаренко [12], А.І. Граділь [13], О. Ястремський [14], Л.Я. Слобода [15] та ін. Але у зазначених дослідженнях не повною мірою розкриті питання функціонування соціальних банків, що потребує подальших наукових пошуків.

Метою даної роботи є дослідження банківських ризиків у системі економічної науки в цілому та ризиків соціальних банків зокрема.

Результати дослідження. В економічній літературі та практиці термін «ризик» вживається досить часто, і залежно від контексту в дане поняття вкладається різний зміст, оскільки визначення ризику багатогранне. У загальному випадку ризиком називають невизначеність щодо здійснення тієї чи іншої події в майбутньому. Сучасні теорії ризику також чітко виокремлюються два протилежні погляди – класичний, представниками якого є Дж. Міль та І. Сенйор, і неокласичний, прибічниками якого виступають А. Маршалл, А. Пігу, Дж. Кейнс. Принципові розбіжності між представниками даних підходів визначаються різним сприйняттям характеру співвідношення між непевністю та ризиком (табл. 1) [16].

Таблиця 1

Класична та неокласична теорії ризику

Складова теорії ризику	Класична теорія ризику	Неокласична теорія ризику
Етимологічне джерело ризику	Непевність	Небезпека
Онтологічна сутність ризику	Імовірність отримання збитків і витрат від обраного рішення та стратегії діяльності	Імовірність відхилення від намічених цілей
Співвідношення понять «ризик» та «непевність»	Ототожнюються	Розмежовуються

Ризик – це ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться і не призведе до небажаних наслідків. Ризиків неможливо уникнути повністю. Будь-яка економічна діяльність супроводжується економічними ризиками. З розвитком цивілізації рівень ризикованості діяльності постійно зростає. До зростання ризиків призводять науково-технічний прогрес, зростання динамічності всіх процесів, розвиток засобів комунікацій та ін.

Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, то ними можна і потрібно свідомо керувати, пам'ятаючи про те, що всі види ризиків взаємопов'язані і їх рівень постійно змінюється під впливом динамічного оточення. Проблемам економічного ризику присвячено багато наукових праць і досліджень, в яких наведено різноманітні підходи до класифікації ризиків. Класифікація ризиків проводиться залежно від покладеної в основу класифікаційної ознаки (табл. 2) [17].

З погляду джерел виникнення банківські ризики поділяються на зовнішні (ендогенні) і внутрішні (екзогенні). До зовнішніх належать ризики, які виникають у зовнішньому

щодо банку середовищі і безпосередньо не залежать від його діяльності. Це політичні, правові, соціальні та загальноекономічні ризики, що виникають у разі загострення економічної кризи в країні, політичної нестабільності, війни, заборони на платежі за кордон, консолідації боргів, введення ембарго, відміни імпорتنих ліцензій, стихійного лиха (пожежі, повені, землетруси), приватизації, націоналізації, неадекватного правового регулювання тощо. Основними чинниками, які впливають на рівень зовнішніх ризиків, є політичні та економічні. Усі інші чинники, такі як демографічні, соціальні, географічні, розглядаються скрізь призму політичних та економічних чинників.

Таблиця 2

Класифікація економічних ризиків

№ п/п	Класифікаційна ознака	Вид ризику
1.	Сфера виникнення	Зовнішні
		Внутрішні
2.	Можливість кількісної оцінки	Квантифіковані
		Неквантифіковані
3.	Можливість мінімізації	Ризик, який може бути знижений
		Ризик, який не піддається мінімізації
4.	Ступінь ризику	Безризикова діяльність
		Мінімальний ризик
		Допустимий (виправданий) ризик
		Критичний ризик
5.	Причина виникнення	Катастрофічний ризик
		Непевність майбутнього
		Непередбачуваність
		Недостатня інформація
6.	Характер виникнення	Чистий (пов'язаний з основною діяльністю)
		Спекулятивний
7.	Етап відтворювального процесу	Розробка
		Виробництво
		Продаж
		Зростання
8.	Сторона, яка несе збитки	Згорання діяльності
		Замовник
		Партнери
9.	Джерела виникнення	Виконавець
		Системний
10.	Зв'язок з економічною вигодою	Несистемний
		Ризики, для яких існує безпосередній зв'язок з економічною вигодою
11.	Вплив на окремі показники	Ризики, для яких не існує безпосереднього зв'язку з економічною вигодою
		Ризик надходжень
		Ризик зменшення капіталу
		Ризик зростання витрат
		Ризик зниження рентабельності
		Ризик втрати ліквідності

Серед зовнішніх ризиків НБУ рекомендовано виділяти п'ять основних груп:

- **ризик форс-мажорних обставин** – виникнення непередбачених обставин, які негативно впливають на діяльність банку чи (та) його партнерів;
- **ризик країни** – можливість настання несприятливих для діяльності банку умов в політичній, правовій

чи економічній сфері країни, в якій проводить діяльність банк або його партнери, клієнти;

- **зовнішньо-політичний ризик** – імовірність зміни міжнародних відносин, а також політичної ситуації в одній із країн, які впливають на діяльність банку або його партнерів (війни, міжнародні скандали, закриття кордонів і т. д.);

- **правовий ризик** – пов'язаний зі змінами законодавства різних країн;

- **макроекономічний ризик** – імовірність несприятливих змін кон'юнктури на окремих ринках або всієї економічної ситуації в цілому (економічна криза). Важлива складова макроекономічного ризику – інфляційний ризик, ймовірність майбутнього знецінювання грошових коштів. Ризик інфляції має і негативний вплив, який виявляється у знеціненні банківських активів та коштів власників банку – акціонерного капіталу [17].

Починаючи приблизно з 70-х років ХХ ст. швидке прийняття інтерактивних технологій перетворило світовий банківський сектор практично до невпізнання. У даний час клієнти очікують, що банк буде забезпечувати їх фінансовою інформацією в режимі реального часу і надавати банківські послуги цілодобово, без вихідних або свят, розклад роботи «з дев'яти до п'яти» поступово стає неактуальним.

Соціальний банк інвестує в життєздатні та стійкі проекти підприємств і не має на меті максимізацію прибутку, а надає перевагу раціональній стійкості і етичним принципам [18]. Банк є соціальним (етичним), якщо пропонує продукти і послуги, пов'язані із соціальним банкінгом, такі як кредити на соціальне підприємництво, проекти з відновлюваної енергії або соціальний корпус. На відміну від звичайних банків соціальні банки надають кредити для того, щоб створити соціальні або екологічні переваги для громади, отже, дотримуються принципів соціального фінансування. Вони забезпечують максимальну стійкість і отримання позитивних соціальних наслідків своїх інвестиційних проектів, а не максимізацію прибутку. Соціальні банки є прибутковими організаціями, але основним принципом їх діяльності є досягнення справедливості за стабільного рівня середнього цільового значення показника рентабельності власного капіталу на рівні 7%.

Прозорість є ключовим фактором у корпоративній політиці соціальних банків, зокрема вони повністю публікують свої фінансові звіти, включаючи дані кредитного портфелю. Якщо раніше менеджер по роботі з клієнтами був єдиною «точкою доступу», через яку людина або компанія спілкувалися зі своїм банком, то в епоху соціальних медіа ця монополія пішла в минуле. Разом із цим змінилося і значення категорії «соціальний банкінг»: тепер це система надання банківських послуг без залучення посередника, тобто особи або компанії, які бажають отримати кредит, безпосередньо знаходять осіб (або компанії), які бажають дати грошей у борг під відсоток. Роль банку зводиться до створення платформи, у рамках якої і відбувається взаємодія, а категорія «соціальний банкінг» стала синонімом «P2P-кредитування» («кредитування серед рівних», «однорангове кредитування» або «кредитування від людини до людини»).

Важливо відзначити, що на відміну від традиційного банку P2P-платформа не приймає на себе кредитних ризиків – усі позики видаються за рахунок коштів кредиторів. Відсутні в даному випадку і державні гарантії за депозитами. За такої ситуації основною конкурентною перевагою соціального банкінгу є вартість фінансових ресурсів. Завдяки мінімізації витрат позика стає дешевше для залучення і водночас прибутковіше для кредитора. Позичальник і кредитор, по суті, залишають собі майже всю банківську комісію.

Роль банку в новій системі самоорганізованого надання банківських послуг полягає в наданні спектру послуг з оцінки фінансового стану позичальника, збору прострочених боргів та організації платежів, а також надання актуальної та достовірної інформації з незалежних джерел.

Із теоретичної точки зору соціальні банки є менш ризикованими, ніж звичайні банки, вони не схильні до ризику, тому що переважно фінансують реальний сектор економіки. Соціальні банки уникають ризикованих дій, таких як операції із високоструктурованими фінансовими інструментами та спекулятивними операціями на власні кошти. Соціальні банки також можуть тримати більші за розміром буфери капіталу, ніж традиційні банківські установи. Деякі соціальні банки взагалі залучені до систем глобальних мереж, які слідують стійким стандартам, наприклад Глобального альянсу з питань цінності банківської діяльності (GABV), члени якого повинні відповідати їх «принципам сталої банківської діяльності» [19]. Принципи, визначені для членів GABV, свідчать, що діяльність соціальних банків є менш ризикованою, але водночас може бути і ризикованою, тому що діяльність соціальних банків притаманні унікальні ризики, пов'язані з особливостями їх бізнес-моделі.

Соціальні банки можуть бути схильні до вищого ризику кредитного дефолту і ризику концентрації завдяки спеціалізованому характеру їх кредитування. Наприклад, екологічний банк, який надає багато кредитів у сектор відновлюваних джерел енергії, буде сильно залежати від скорочення субсидій для сфери поновлюваних джерел енергії. Крім того, деякі напрями етичного кредитування можуть бути за своєю природою більш ризикованими, оскільки ці «етичні позичальники» можуть бути менш капіталізовані, ніж звичайні позичальники. З іншого боку, соціальні банки є фахівцями у своїй галузі і, отже, мають специфічні ноу-хау, що дадуть їм змогу правильно оцінити ризикованість проекту. Також, будучи спеціалістами в певних сферах та завдяки постійному моніторингу галузі, деякі соціальні банки надають бізнес-поради своїм кредиторам щодо питань зниження ризику.

Вважається, що галузева спеціалізація банків пов'язана з більш ефективним рівнем моніторингу та підвищенням якості кредитних портфелів [20]. Окрім того, соціальні банки також беруть участь у відносинах кредитування, що знижує інформаційну асиметрію. Клієнти соціальних банків обрали свій банк спеціально, з огляду на його етичну та соціальну стратегію ведення бізнесу, тому ризик репутації соціального банку, ймовірно, буде вище, ніж у звичайного банку. Більш високі потенційні втрати повинні привести до більш поміркованої політики прийняття бізнес-рішень і чіткої орієнтації на відповідність.

Суттєвою проблемою, а отже, і ризиком для соціальних банків є пошук висококваліфікованого персоналу, який будуть ідентифікувати зі сутністю соціальних банків [21]. Існує ймовірність того, що деякі з працівників соціальних банків мають недостатній досвід у сфері банківського бізнесу і управління ризиками, оскільки соціальні банки зазвичай визначають заробітну плату, яка нижче у середньому по галузі, і преміальні виплати невеликі або й зовсім відсутні. Комплекс зазначених питань виключає моральний ризик, підвищує рівень стійкості до ризиків, зменшуючи рівень проциклічної спрямованості кредитної політики соціального банку порівняно зі звичайними банківськими установами.

Стабільність банку також може залежати від його здатності генерувати прибуток, оскільки соціальні банки мають інші цілі, крім отримання прибутку. Цілком імовірно, що їх прибутковість буде нижче, ніж у звичайних банків. У соціальних банках процентні ставки часто, при-

наймні частково, встановлюються відповідно до соціальних стандартів. Банк встановлює відсоткові ставки, які нижче ринкових ставок за кредитами на соціальні проекти [22]. Це сприяє досягненню соціальних цілей банку, він може також мати менше можливостей для створення капітальних буферів або відновлення рівня достатності капіталу після несприятливих подій. Проте частина цих втрат у вигляді недоотримання процентних доходів може бути компенсована банкам клієнтами, які також отримують нижчі за ринкові відсоткові виплати за своїми вкладками. Проведені в Німеччині дослідження розміру процентних ставок і ризикованості соціальних банків довели, що німецькі жителі стверджують, що вони відмовляються від 1,3% винагороди за свої вклади на користь етичності ведення бізнесу [23]. Отже, можна стверджувати, що клієнти соціального банку зробили свідомий вибір щодо розміщення своїх коштів у соціальних банках і готові відмовитися від якоїсь частини відсоткової ставки.

Висновки. Таким чином, вивчення існуючих науково-методичних основ діяльності соціальних банків у напрямі сталого розвитку дає змогу виявити систему явищ і проблем, що обумовлені, як правило, зростанням динаміки суспільної етики, інтенсифікацією використання природних ресурсів, збільшенням негативного впливу антропогенної діяльності на довкілля.

З метою задоволення нормативних вимог і зменшення ризиків соціальний банк повинен розробити політику, що регулює та визначає його соціальну спрямованість. Кожна соціальна ініціатива в межах фінансованого проекту повинна перевірятися з метою дотримання юридичних норм, контролю ризиків і нормативних вимог. Соціальна корпоративна політика повинна включати опис процесів і процедур банку, вимог до розкриття інформації та конфіденційності, заходів безпеки та заходів контролю дотримання вимог зовнішніх стейкхолдерів та контролюючих органів.

Список використаних джерел:

1. Милль Дж.С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Дж.С. Милль. – М.: ЭКСМО, 2007. – 1040 с.
2. Маршалл Дж.Ф. Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым инвестициям / Дж.Ф. Маршалл, В.К. Бансал; пер. с англ. – М.: Инфра-М, 1998. – 784 с.
3. Бріггем С. Основы фінансового менеджменту / С. Бріггем; пер. з англ. – Київ: Молодь, 1997. – 1000 с.
4. Винс Р. Математика управління капиталом. Методи аналізу ризику для трейдерів і портфельних менеджерів / Р. Винс; пер. с англ. – М.: АЛЬПИНА, 2000. – 401 с.
5. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2005. – 600 с.
6. Банковские риски: [учеб. пособ.] / Под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н.И. Валенцевой. – М.: КНОРУС, 2007. – 232 с.
7. Банковское дело: [учебник] / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 573 с.
8. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: [учебник] / Л.Г. Батракова; 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Логос, 2005. – 368 с.
9. Кох Т.У. Управление банком. Ч. II / Т.У. Кох; пер. с англ. – Уфа: Спектр, 1993. – 164 с.
10. Миркин Я.М. Банковские операции. Инвестиционные операции банков / Я.М. Миркин. – М., 1996. – Ч. 3. – 360 с.
11. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф.Х. Найт. – М.: Дело. – 2003. – 360 с.
12. Бондаренко Л.А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л.А. Бондаренко. – К.: КНЕУ, 2007. – 23 с.
13. Граділь А.І. Фінансові ризики у банківській діяльності: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / А.І. Граділь. – Харків: ХНУ, 2006. – 20 с.
14. Ястремський О. Основы теорії економічного ризику: [навч. посіб.] / О. Ястремський. – К.: АРТЕК, 1997. – 248 с.
15. Слобода Л.Я. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності / Л.Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 128–137.
16. Десятнюк О. Дефініція ризику податкової системи / О. Десятнюк // Світ фінансів. – 2007. – № 4 (13). – С. 24–34.
17. Примостка Л.О. Банківські ризики: теорія та практика управління: [монографія] / Л.О. Примостка, О.В. Лисенюк, О.О. Чуб. – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
18. Alternative Bank Switzerland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.abs.ch/7>.
19. Global Alliance – For Banking on Values [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gabv.org/about-us/ourprinciples>.
20. Acharya V.V., I. Hasan, and A. Saunders: Should Banks be diversified? Evidence from Individual Bank Loan Portfolios // The Journal of Business, 79, 1355–1412. – 2006.
21. Von Passavant, C. Inside social banks, in Social bank sand the future of sustainable finance, ed. by S. Remerand O. Weber, Taylor&Francis. – 2011.
22. Cornée, S. and A. Szafarz Vivelà Différence: Social Banks and Reciprocity in the Credit Market // Journal of Business Ethics. – 2013. – P. 125–380.
23. Zeb Social Banking Study. Management Summary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zeb.de/de/aktuelles/zeb-social-banking-study-2012.html>.

Аннотация. В работе исследованы теоретические вопросы рисков банковской деятельности. Приведена классификация экономических рисков банковской деятельности, определены внешние (эндогенные) и внутренние (экзогенные) риски. Проанализированы риски, присущие социальным банкам, определены их особенности.

Ключевые слова: социальный банкинг, классификация экономических рисков, классическая и неоклассическая теории риска, внешние (эндогенные) и внутренние (экзогенные) риски.

Summary. In this paper, the theoretical question of banking risks. Classification of economic risks of banking activity, defined external (endogenous) and internal (exogenous) risk. Analyzed the risks inherent social banks, outlines their features.

Key words: social banking, economic risks classification, classical and neoclassical theory of risk, external (endogenous) and internal (exogenous) risk.